

Juurdepääs arhiivimaterjalidele ja nende kultuuriloolise konteksti küsimused Õpetatud Eesti Seltsi käsikirjakogu näitel¹

Larissa Leiminger, Aija Sakova

Teesid: Artikkel uurib Eesti riiklikes arhiivides asuvate mitte-eestikeelsete käsikirjakogude juurdepääsu ja konteksti küsimusi. Juhtumiuuring keskendub baltisaksa estofiilide 1938. aastal asutatud Õpetatud Eesti Seltsi käsikirjakogudele Eesti Kirjandusmuuseumis, mis on jagatud Eesti Kultuuriloolise Arhiivi ja Eesti Rahvaluule Arhiivi vahel. Käsikirjakogude asukohtadest ülevaate saamine osutus keeruliseks aja- ja töömahukaks ülesandeks, mida komplitseeris veelgi fakt, et uurija ei valda eesti keelt. Täiendavaks takistuseks osutus seegi, et kättesaadavaid digihoidlaid oli võimalik kasutada ainult eesti keeles. Ühe võimaliku lahendusena neile probleemidele pakuti välja avastusliku relatsioonandmebaasi loomine, mis toob kokku mõlemas arhiivis hoitavad materjalid. Käesolevas artiklis kirjeldatakse selle andmebaasi teostamist: erisuguste metaandmete ühtlustamist ja andmebaasi täiendamist isikuregistriga, ning arutletakse, kuidas seda andmebaasi mugava kasutajaliidese abil edasi arendada.

DOI: 10.7592/methis.v21i26.16911

Võtmesõnad: ajalooline kogu, kultuuripärand, saksakeelsed käsikirjad, mäluasutus, pärimusarhiiv, metaandmed, avastuslik andmebaas, kasutajakogemus

Sissejuhatus

Arhiiviallikate kättesaadavus sõltub tihti neid säilitava arhiivi kultuurilis-ajaloolisest kontekstist. Eesti riiklikult rahastatavate arhiivide olemust on suurelt osalt kujundanud Eesti baltisakslaste koloniaaljalugu, Eesti territooriumi varasem kuulumine Rootsi Impeeriumi koosseisu (1583–1721) ja hilisem inkorporeerimine Vene Impeeriumisse (1721–1917), mille tulemusel sisaldavad arhiivid väga mitmekihilist materjali paljudes keeltes. „Eesti kultuuripärandi digiteerimise tegevuskava“ andmetel leidub üle 900 miljoni digiteerimist vääriva objekti (Kultuuripärandi digiteerimine 2018, 5). Mitte-eestikeelne kultuuripärand on sellest protsessist tihti täiesti välja või kõrvale jäetud, et anda eelisõigus eestikeelsetele allikatele (Klöker 2015, Sakova-Merivee 2014). Ometi pakuvad mitmed mitte-eestikeelsed kogud, nagu näiteks Eestimaa Kirjanduse Ühingu (Estländische Literärische Gesellschaft) raamatu-

1 Artikli valmimist on toetanud Eesti Kirjandusmuuseumi projekt „Suhetepõhisus elulookirjutuses ja kirjanduskultuuris“ (EKM 8-2/20/1), projekt „Kuidas allikatest saab kultuur: eesti aines Eesti Kirjandusmuuseumi kogudes ja andmebaasides“ (EKKD65) ja Euroopa Liidu Regionaalarengu Fondi kaudu Eesti-uuringute Tippkeskus (TK145).

kogu Tallinna Ülikooli Akadeemilises Raamatukogus või Õpetatud Eesti Seltsi arhiiv Eesti Kirjandusmuuseumis uurijatele väljastpoolt Eestit suurt huvi.

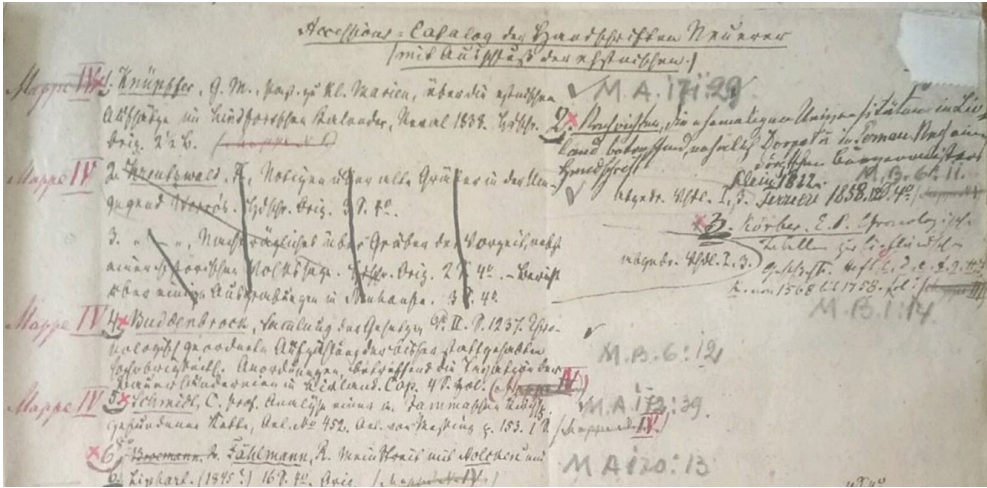
Käesoleva artikli keskmes on Eesti arhiivides asuvate 19. sajandist ja 20. sajandi esimesest poolest pärinevate saksakeelsete arhiivimaterjalide kättesaadavuse ja konteksti probleemid. Artikkel põhineb kahes Eesti Kirjandusmuuseumi arhiivis paikneva Õpetatud Eesti Seltsi (ÕES) käsikirjakogu analüüsil.

ÕESi asutasid 1838. aastal estofiilsed baltisakslased ja haritud eestlased. Valgustusajastu vaimu ja saksa romantismi ideid järgides oli seltsi eesmärgiks koguda ja uurida väga mitmekülgeid, Eestimaa ja eesti maarahva elu eri aspekte puudutavaid materjale. Kogumine moodustas tähtsa osa seltsi tegevusest. Suure hulga objektide korraldamiseks, haldamiseks ja säilitamiseks seadis selts sisse muuseumi ja raamatukogu. Seega oli ÕES kuni Eesti esimese iseseisvumiseni 1918. aastal oluline eesti kultuuripärandi kogu ja uurija. Eesti Vabariigi ajal (1918–1940) jätkas ÕES uurimistööd, kuid selle kogud haarati kaasa kesksete rahvuslike kultuuripärandi hoidlate loomise üldisesse strateegiasse eri tüüpi pärandobjektide säilitamiseks. Selle reorganiseerimise tulemusena jäi seltsile nende hiigelsuur eestikeelsete raamatute kogu ja märkimisväärne mündikollektsioon. Seltsi ülejäänud kogud, näiteks arheoloogilised kogud ja etnograafiliste esemete kollektsioonid, jagati laiali äsja loodud rahvuslike asutuste vahel.² (Taal 2018, 211.)

ÕESi käsikirjade kogu, mis sisaldas nii trükis avaldamata käsikirju kui muid käsitajalisi materjale, nagu esseed, märkmed, aruanded ja kirjad, oli algselt raamatukogu osa. Uued materjalid jagati kogusse saabumisel „eestikeelseteks materjalideks“ ja „muuks“, viimane kategooria sisaldas peamiselt saksakeelseid materjale. Kogust ülevaate andmiseks registreeriti ja kirjeldati kõik materjalid saabumise järjekorras nn tulemekataloogis (ld k *Acquisition-Catalogue*). Kataloogi täiendasid tõenäoliselt seltsi raamatukoguhoidjad alates 1840. aastatest kuni 1910. aastani. Informatsioon varieerus vastavalt kataloogi hooldajale, kuid üldiselt sisaldas see materjali pealkirja, autorit ja formaati. Kuigi materjalid jagati eesti ja saksa osakondadesse sisse järgi, on ka eesti osakonna kirjeldused osaliselt saksa keeles.³

2 Arheoloogilised kogud deponeeriti Tartu Ülikooli arheoloogiakabinetile ja etnograafiliste esemete kollektsioon Eesti Rahva Muuseumi (Taal 2018, 211).

3 Enne ülalmainitud magistritöö kirjutamist peeti tulemekataloogi rohkem abimaterjaliks kui arhiivisäilikuks ja seetõttu polnud sel oma viitenumbrit. Autorite palvel lisati see EKLA kataloogi ja on nüüd leitav: EKM EKLA, f 192, m 370:1. Kataloogi skaneeritud variant on leitav veebilehel (Leiminger 2020b) küsimuste ja vastuste sektsioonis (<https://galerii.kirmus.ee/GEG/fragen-u-antworten>).

Joonis 1. Näide tulemekataloogi sissekannetest.

1927. aastal anti esimesed ÕEsi käsikirjalised materjalid üle Eesti Rahvaluule Arhiivile (ERA), mis praegu kuulub Eesti Kirjandusmuuseumi koosseisu. Üleandmise organiseeris ÕEsi aktiivne liige ja rahvaluularhiivide loomise mõtte algataja Oskar Loorits. Eesti osakonnast valiti välja 60 ja saksa osakonnast 31 säilikut, mida peeti vastloodud rahvusliku varakambri vääriliseks (Loorits 1930, 63–64). Enamik materjale jäid siiski ÕEsi valdusse kuni seltsi tegevuse lõpetamiseni 1950. aastal ja anti siis üle Eesti NSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonnale, mis pärast Eesti iseseisvuse taastamist 1991. aastal nimetati ümber Eesti Kultuurilooliseks Arhiiviks (EKLA; vt Hinrikus 2004, 49). Materjalide organiseerimise ja haldamise kohta seltsi viimasel tegevusperioodil on eriti vähe teada. EKLas asuvast käsikirjakogust on näha, et materjalid korraldati seal ringi ja neile anti uued viitenumbrid, mis ei vasta seltsi tulemekataloogi algsele struktuurile (Leiminger 2020a, 8). ERAsse antud kogudega seda tehtud ei ole, mis tähendab, et algselt ühiselt kogutud materjal on nüüd üksteisest eraldatud ja uurijale ühitamatu.

Käesolevas artiklis pöörame erilist tähelepanu ÕEsi käsikirjade kogule juurdepääsu ja konteksti küsimustele. Ühe võimalusena kahes arhiivis hoitavate saksakeelsete materjalide juurdepääsetavuse ja konteksti probleemide ületamiseks pakume artiklis välja uue avastusliku andmebaasi (ingl k *explorative database*) loomise idee.⁴ Seda lahendust uuris ja täiendas Larissa Leiminger oma magistritöö (2020a) tulemusena valminud veebileheküljel „Sammlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft“

4 Andmebaasi ülesehitus põhineb relatsioonandmebaasil, kuid nimetus *avastuslik andmebaas* juhib tähelepanu andmebaasi kasutajasõbralikkusest parandavatele omadustele ning kasutajaliidesele.

(„Õpetatud Eesti Seltsi kogud“), mis asub aadressil <https://galerii.kirmus.ee/GEG/> (Leiminger 2020b).

Eesti riiklikes arhiivides asuvate võõrkeelsete kollektsioonide kättesaadavus

ÕESI käsikirjade kogu ajaloolist arengut jälgides muutuvad mõned selle praeguse kättesaadavusega seotud probleemid selgemaks ja paremini mõistetavaks. Esiteks, Eesti riiklikult rahastatavate arhiivide ülesehitusel ja nendes olevate materjalide, näiteks ÕESI kogude jaotusel on omad ajaloolised põhjused. Neid põhjusi on aga arhiive tänapäevase kasutaja vaatekohast uurima hakates väga raske mõista. Näiteks, kui Eesti Kirjandusmuuseumi arhiividele lähenetakse ilma varasemate teadmisteta ÕESist, ei paku muuseum külastajale abi ÕESI kogu ajalooliste tingimuste mõistmiseks. On küll olemas monograafia seltsi ajaloo kohta (Taal 2018), nagu ka ülevaade kirjandusmuuseumi kogude kujunemisest (Noorhani ja Saluvere 2004), ent pole eriti tõenäoline, et neid uuritakse arhiivi külastamist planeerides. Külastaja ei saa ka kusagilt teada ÕESI käsikirjaliste materjalide jaotumise põhimõtetest muuseumi eri arhiivide vahel, sest puuduvad kogudevahelised ristviited. Kui Eesti Kirjandusmuuseumisse tullaksegi eelinformatsiooniga ÕESI enda kohta (nt Taal 2018, 2006, Hackmann 2005), ei pruugita ikkagi lõpuni aru saada kogude jaotumisest ja sellest, kuidas üksikelemendid on omavahel seotud. Larissa Leiminger (2020a, 6) tõi välja, et teisest informatsiooni ÕESI kogude kohta on väga vähe ja see keskendub tihti vaid mõne kogu üksikule alljaotusele (Kiudsoo 2006, Liibek 2010, Taal 2013).⁵

Eesti keelt mitteoskava uurija jaoks pole niisiis iseenesest selge, miks mõned materjalid on ühes arhiivis, mõned aga teises. ÕESI ajalooliste kogudega töötades võib märgata, et ERA ja EKLA vahel jaotunud materjalid on teinekord sisult üsna sarnased. Lisaks võivad arhiivide ajaloolised nimed, nagu „Käsikirjade osakond“, tekitada märkimisväärset segadust, kuna pole lihtne aru saada, kas need nimetused tähistavad ühte ja sama arhiivimaterjalide kogu või mitte. Kirjandusmuuseumi ja selle arhiivide lähiringist pärit inimestele võivad need asjad olla ilmselged, kuid noortele uurijatele, ja mis siinses kontekstis veel tähtsam, mitte-eestlasest uurijale ei ole need terminid arusaadavad.

Arhiivikultuuri näiliselt arusaadavate aspektide põhjustatud probleeme leidub aga ka arhiivi vähem formaalsetel tasanditel. Regina Bendix (2015, 162) käsitleb arhiividele juurdepääsetavust, kasutades termineid *omand* ja *kombekohasus*. Ta väidab, et isegi kui säiliku kuulumine avalikule arhiivile peaks tähendama selle kättesaadavust, suunab ja piirab just kombekohasus ehk „viisaka sotsiaalse käitumise

5 ÕESI kogu vajab tungivalt suuremat uurimist, veebileht (Leiminger 2020b) püüab olemasolevat kirjandust ja teadmisi kogust kokku viia leheküljel „Die Sammlungen“ (<https://galerii.kirmus.ee/GEG/die-sammlungen>).

reeglistik“ arhiivide kasutamist. Inimestel, kes ei tunne mingi arhiivi konkreetseid sotsiaalseid koode, eriti kui neil on teistsugune kultuuritaust, võivad olla väga erinevad ootused, mis omakorda võivad põhjustada ebakindlust ja takistada juurdepääsu arhiivile. Mida vähem infot on võimalik leida arhiivi praktilise kasutamise kohta, seda tugevamaks ja määravamaks muutub selline ebakindlustunne.

Siin mängib oma osa ka keelebarjäär. Õpetatud Eesti Seltsi arhiivimaterjalidega on keelebarjäär enamiku tänapäeva uurijate jaoks juba n-ö kaasa antud. Seltsi pikima tegutsemisperioodi jooksul oli selle tegevuskeeleks saksa keel, huviobjektiks aga eesti keel ja kultuur. Ühtlasi töötas selts venekeelse juhtimise all ja paljud ajaloolised dokumendid olid ka ladina keeles. Kui selle aja õpetlased enamasti oskasid kõiki või suuremat osa neist keeltest, siis tänapäeval on raske leida nii laialdase keeltepagasiga teadlast. Nende materjalide tänapäevase analüüsimise jaoks oleks vajalik koostöö eri keeli oskavate teadlaste vahel, kes jagaksid uurimistöö tulemusi kas ühes neist keeltest, milles esinevad materjalid, või mõnes keeles, mida kõik oskavad, näiteks inglise keeles. Sellise arhiivimaterjalidega tehtava koostöö võimaldamiseks on tarvis asjahuvilistele teada anda, et neis Eesti riiklikes asutustes on hoiul ja uurimistööks kättesaadavad ka mitmekeelsed ja mitte-eestikeelsed dokumendid.

Väga tavaline kommunikatsioonivorm sellise info edasiandmiseks on internet. See toimub kas lihtsate, asutusi ja nende tegevust tutvustavate kodulehtede või andmebaaside kaudu, kus leiab ka põhjalikumate infot üksikobjektide kohta. Eesti Kirjandusmuuseumil on oma koduleht (kirmus.ee) ja asutuse arhiividele ühine digihoidla KIVIKE ehk Kirjandusmuuseumi Virtuaalne Kelder (kivike.kirmus.ee). Võõrkeelsete kogudega töötamise puhul on probleemiks see, et mõlema töökeel on eesti keel. Eesti keelt mitteoskav kasutaja leiab praegu muuseumi kodulehelt kogude kohta väga vähe infot. Kuigi on võimalik valida ka inglis- või venekeelset lehekülge, vahendavad need vaid osaliselt tõlgitud infot. Infosüsteem KIVIKE, mida on kirjeldatud nii failide kui ka kui metaandmete repositooriumina, pakub otsinguvormi kõigi muuseumi osakondade digiteeritud materjalide jaoks. Otsingut saab aga teha ainult eestikeelsete otsingusõnadega.⁶ Lisaks on ka põhjalikum juurdepääs andmebaasile ja töötamine digiteeritud materjalidega piiratud ainult Eesti ID-kaardi omanikega.

Oluline on meeles pidada, et muuseumi kogude kataloogimis- ja digiteerimisprotsess jätkub. „Kultuuripärandi digiteerimise tegevuskava“ teatab, et umbes 10 % objektidest ja allikatest on digiteeritud (Kultuuripärandi digiteerimine 2018, 5). Näiteks EKLas asuvate ÕESI käsikirjade praeguses käsikirjalises nimistus leiduvast 4327 säilikust on vaid 799 leitavad KIVIKESes (Leiminger 2020a, 19). ERAs leiduvast

6 Kaisa Kulasalul (2015) on näiteks kinnitanud plaani teha KIVIKESele inglisi- ja venekeelne kasutajaliides, kuid siiani pole selles osas nähtavat tulemust olnud.

91 säilikust on praegu 33 leitavad KIVIKESes. Paljud neist lisati Larissa Lemingeri palvel tema magistritöö ettevalmistamiseks (Leiminger 2020a).

Konteksti probleem mäluasutuste muutavas rollis

Kultuuriloolise kogu kättesaadavuse juures on tähtsaks teguriks selle kogu ajaloolise konteksti tundmine ja mõistmine. ÕESI puhul pääseb saksakeelsetele käsikirjadele ligi uurija, kes tunneb seltsi ajalugu ja Eesti arhiivide ajalugu ning suudab seetõttu leida kogude asukohta, või ka see uurija, kes komistab kogemata mingi huvitava materjali peale arhiivis ilma, et ta saaks juba nimest lähtudes aru, et tegemist on suurema kollektiooni osaga, mis kuulub ühele akadeemilisele seltsile.

Kasutaja (noore uurija) vaatepunktist võiks küsida: millal muutuvad hoolikalt hoidud materjalid oluliseks ja mis on nende säilitamise mõte, kui need pole leitavad ja kasutatavad? Kui avalikkus ei saa neid materjale kasutada ja nende sisu ümber mõtestada (Hamilton, Harris ja Reid 2002, 7), väheneb ka säilitatavate materjalide olulisus. Arhiivides toimuva „digipöörde“ käsitlustes on rõhutatud, et digitaalne kultuuripärand vajab avalikku osalemist (Laak 2014, 270; Pruulmann-Vengerfeldt ja Aljas 2011; Laak jt 2013).

Arusaadavalt pole ajalooliste kogude mitmes keeles juurdepääsetavaks muutmine kerge ülesanne. Küsimus kuidas, millal ja millised materjalid on võimalik digiteerituna kättesaadavaks teha, on mitmetahuline ja põhimõtteline. Kogude hooldajate sellesuunalised otsused võivad kajastada ja põlistada arhiivide võimudünaamikat, eelistades ühtesid materjale ja lükates teisi kõrvale. Arhiividel pole ka tihti vajalikke rahalisi, materiaalseid ja inimressursse ega ka aega, et oma kõigi hoidlate sisu kättesaadavaks teha. Seega tuleb langetada otsuseid ja kehtestada digiteerimisele minevate materjalide esmajärjekord ning hierarhia.

Kui mäluasutustest rääkides tulevad esimesena meelde arhiivid, muuseumid ja raamatukogud, siis akadeemilises kirjanduses kasutatakse seda mõistet ilma tegeliku seosega selle kahe koostisosa – mälu ja asutuse – vahel (vt nt Moss 2018, O'Carroll 2018). Pärimusarhiivide puhul, mille hulka kuulub näiteks ERA, muutub mälu mõiste oma sideme tõttu kultuuripärandiga veelgi tähtsamaks. Näiteks Rahvusvahelise Etnoloogia ja Folkloori Seltsi (Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore, SIEF) arhiivide töögrupp tutvustab oma tööd pärimusarhiividega järgmiselt: „etnoloogia, rahvaluule ja seotud erialade arhiivid [. . .] on maailma sotsiaalse mälu ja kultuuripärandi üliolulised osad“ (SIEF, dat.-ta). Sidet mäluga on rõhutatud digitaalses kontekstis, kuid ka kritiseeritud seoses mälu oletatava materiaalsusega ja selle paiknemisega spetsiifilistes institutsioonides (Stainforth 2016, 325).

Mäluasutus kui katustermin hõlmab arhiive, raamatukogusid ja muuseume, kuid ei sisalda mingit piltlikku ja üldistavat kujundit, mis annaks ligilähedaseltki edasi

mälu, ajaloo ja mineviku väärtuslikke objekte säilitavate asutuste omavahelisi keerulisi suhteid. Kuna mälu konstrueerimise aspekt on arhiivide puhul ühendatud ajalooliste kogude kättesaadavuse ja digitaalse juurdepääsetavusega, on mäluasutuse mõiste tõepoolest elulise tähtsusega. Mälu-uuringud on hiiglaslik tööpõld ja seda mõjutavad paljud erialad ja teadlased. Järgnev, veel kindlalt kinnistumata definitsioon toetub seetõttu Aleida Assmanni (2011) funktsionaalse ja salvestusmälu teooriale ning Marek Tamme (2019) kokkuvõttele Juri Lotmani ajaloo- ja kultuurimälu semiootilisest teoriast. Mõlemad autorid vaatlevad mälu, nagu ka kultuuri, dünaamilise protsessina, mis on sisemiselt seotud agentidega, kelleks võivad olla üksikisikud või isikute grupid. Mälu pole seetõttu mitte lihtsalt objekt või n-ö kombata materjal, vaid see on mitmesuguseid väljundeid genereeriv protsess, mida samal ajal mõjutavad ka needsamad väljundid. Mälu kui protsess koosneb elementidest, mida, hoolimata sellest, et need tegelikkuses võivad üksteisest sõltuda, saab metodoloogiliselt eesmärgil eristada. Näiteks kui Assmann (2011, 119–134) eristab funktsionaalset mälu (traditsioonid, rituaalid ja sümbolised praktikad) ja salvestusmälu⁷ (materjalne aines: pildid, mälestusmärgid, raamatud ja filmid), siis Marek Tamm eristab Juri Lotmani teooriatele toetudes mälu kommunikatiivset, loomingulist ja mnemoonilist funktsiooni (Tamm 2019, 8–18).

Seega on mälu nii aktiivne komponent, mis asub selle kommunikatiivsetes, generatiivsetes, edastavates, rituaalsetes ja performatiivsetes aspektides, kui ka passiivne komponent. Viimane on rohkem seotud teadmiste säilitamisega, mida meie lääne ühiskonnas tehakse kõige valdavamalt kirjalikus vormis. Siin tulevad mängu muuseumid, raamatukogud ja arhiivid, sest need säilitavad valdavalt mälu passiivset komponenti. Kuid need institutsioonid ei säilita ühiskonna „mälu“ kui sellist, vaid ainult varasemate mälestuste omandatud kuvandeid, sest kui need on juba tekstualiseeritud, muutuvad need passiivsed mälu komponendid staatilisteks ja on ajas ning ruumis fikseeritud. Mõnede neist fikseeritud elementidest siiski veel viidatakse ja seetõttu on need aktiivses mälus kasutusel, teised aga on oma konteksti ja varasema tähenduse kaotanud ning moodustavad „kasutamata võimaluste, alternatiivide, vastuolude, kriitika ja mälust kadunud episoodide tagavara“ (Assmann 2011, 130). Selles kontekstis on pärimusarhiividel tähtis roll, sest nende „rõhuasetus on igapäevaelu mitteametlike väljenduste, tihti eliiti mittekuuluvate gruppide elu dokumenteerimisel“ (O’Carrol 2018, 14). Seetõttu on pärimusarhiivides hoiul dokumente, milles lei-

7 Tallinna Ülikooli Kirjastuses ilmuv Aleida Assmanni „Mineviku pikk vari. Mäletamiskultuur ja ajalooliitika“ (tõlkinud Mari Tarvas) kasutab termini *Speichergedächtnis* vastena sõna *salvestusmälu*. Varasemalt on Marek Tamm (2013) selle tõlkinud terminiga *ladustav mälu* ning Eneken Laanes (2009) ja Maarja Hollo (2016) terminiga *säilitusmälu*. (Vt Sakova, Kaaristo 2020.)

dub meid ümbritsevale aktiivsele mälule alternatiivseid või vasturääkivaid aspekte. Ainult juurdepääsu võimaldamise ja pideva ümberhindamise kaudu võimaldavad need dokumendid pääseda ligi minevikule ja teha kindlaks, kas need mõjutavad meie praegust aktiivset mälu.

Siiski on tähtis mõista, et kui need tekstualiseeritud mälukomponendid pole asetatud seostesse kogukondade ja kultuuridega, milles nad loodi, kaotavad nad tähenduse. Selle kohta osutab Pertti Anttonen (2005, 53), et „[a]rhiveeritud materjalid või ka ükskõik millised muud etnograafilised materjalid ei vahenda ega esinda kunagi läbipaistvalt neid kultuurikontekste, millest need eraldati“.

Tihti seostub arutelu arhiivimaterjalide kättesaadavusest kindlate gruppide esindatusega. Rodney G. Carter (2006) osutab, et marginaliseeritud gruppide arhiividest väljajätmisega vaigistatakse neid süstemaatiliselt. Kuigi ÕESI materjalid, eriti just saksakeelsed dokumendid ei kuulu just ERA ja EKLA kõige tüüpilisemate dokumentide hulka, oleks katse rääkida baltisakslastest kui marginaliseeritud kogukonnast äärmiselt küsitav. Selline väide võiks kergesti varjutada või liigselt lihtsustada nii keerukaid baltisakslaste ja eestlaste vahelisi suhteid ühiskonnas kui ka laiemaid ajaloolisi tingimusi. Kuni 20. sajandi alguseni olid baltisakslased Eestis vähemuseks, „kelle mõju oli tublisti kaalukam kui nende arv“ (Carter 2006, 217). On õigustatud küsida, miks on õigupoolest ÕESI kogu, arvestades Eesti riigi poolt rahastatud arhiivide mälupoliitikat, ikka veel relevantne.

Et sellele küsimusele vastata, on oluline vaadata Eesti ajaloolist konteksti. Tamm (2008) selgitab, kuidas kultuurimälu moodustab raamistikuga ajaloo kirjutamisel kasutatavate narratiivsete šabloonide konstrueerimiseks. Eestis on need narratiivsed šabloonid tugevalt seotud iseseisvuse kontseptsiooni ja „...suure vabadusvõitlusega“, kus Eesti ajalugu iseloomustab sajanditepikkune vabadusvõitlus sakslaste vastu“ (Tamm 2008, 505). Need šabloonid, kus eestlased ja sakslased kahe selgesti eristuva grupina vastasseisu asetatakse, kinnistusid ÕESI tegutsemise ajal 19. sajandi keskpaigast kuni 20. sajandi keskpaigani. Ajal, mil need pinged olid ühiskonnas selgelt olemas, suutis selts sellest hoolimata viljakalt kirjastada ja kogumistööd teha. Seetõttu toimus ÕES raamistikuna, milles baltisakslased ja eestlased suutsid läbirääkimiste, kompromisside ja koostöö kaudu seltsi tegevust kohandada ja jätkata ka läbi pingeliste poliitiliste ja ühiskondlike muutuste.

Kuigi baltisakslaste järeltulijad ei ilmuta nende arhiivimaterjalide vastu erilist huvi, mis muudab küsitavaks vajaduse neile kogukonna huvides juurdepääsu võimaldada, eksisteerib siiski saksa päritolu ja saksa keelt rääkivate uurijate huvi selliste kontranarratiivide ja üldisemalt ka ajalooliste ühingute vastu. Seega on arhiivi haldajate ülesandeks need kontekstualiseeringud nähtavaks muuta ja mitte varjata neid valeobjektiivsuse looriga. Kontekstualiseerimise küsimus on arhiivinduses äärmiselt

tähtsaks muutunud postmodernistliku kriitika tõttu, mis ründas eelnevat, Hilary Jenkinsoni töödel⁸ põhinevat arusaama, et arhiivid on neutraalsed ja objektiivsed (vt Lane ja Hill 2010). Bauman ja Briggs (1990, 68) toovad välja võltsobjektiivsuse ja kontekstiga seotud inklusiivsuse probleemid. Järelikult tuleb konteksti mõista pigem agendipõhise läbirääkimiste protsessina kui loomuliku keskkonnana. Arhiivides aga on küsimus just selles, milline kontekst on vajalik arhiivide sisule juurdepääsuks ja selle mõistmiseks ning milline ületab arhiivipidaja võimalusi.

Tuleb kindlaks määrata väärtushierarhiad, mille põhjal arhiivimaterjalid piiratud tööjõu ja rahaliste ressursside korral kättesaadavaks tehakse. Samal ajal ei tohi arhiivitöö juures unustada refleksiivsust. Margaret Hedstrom (2002, 37) väidab, et akadeemilistest diskussioonidest ja institutsionaalsetest meetmetest ei piisa järeletulevate põlvete jaoks säilitatavate arhiividokumentide väljavalimise põhjendamiseks. Hädasti on tarvis kriitiliselt üle vaadata nii autoriteediprobleeme ja väärtushierarhiad puudutav teooria kui ka arhiivipraktika rakendamine. See hõlmab ka ebamäärasuse, võitluste ja vastasseisude edasiandmist.

Ajalooliste kogude konverteerimine avastuslikuks andmebaasiks **Ettevalmistused**

ÕESi kogusid vaadates on lihtne mõista, kuidas ajalooline kontekst ja eri arhivaaride paljude aastate jooksul tehtud otsused on selgelt mõjutanud nende tänapäevast kättesaadavust. On näha, et ainult kogu kirjeldusest ei piisa arhiivist mingite spetsiifiliste materjalide leidmiseks. See kehtib eriti neil juhtudel, kui keegi on materjalidest tõeliselt huvitatud.⁹

Kuna ÕESi saksakeelsete käsikirjade praegune olukord ei oleks võimaldanud neid materjale uurida ilma mõlemas arhiivis (ERAs ja EKLA)s füüsiliselt kohal viibimata, otsustas Larissa Leiminger edaspidise uurimistöö hõlbustamiseks koostada relatsioonandmebaasi (2020b). Järgnevalt kirjeldame mõningaid otsuseid ja samme sellel teel.

Andmebaasi koostamist alustades oli tarvis teha põhimõtteline otsus selle kujunduse ja ülesehituse kohta, mis põhines mitmetelt erialadelt pärineval informatsioonil

8 Hilary Jenkinsoni raamatuga „A Manual of Archive Administration“ (1922) algas kauakestev arhiivide positivistlik interpreteerimine. Tema mõju ja arhiivindust sellest arusaamast kaugemale viiva postmodernistliku lähenemise täpsemat analüüsi vt Lane ja Hill 2010.

9 Seda tegevust ÕESi käsikirjade koguga on kirjeldatud üksikasjalikult magistritöös „Folkloorse arhiiviainese juurdepääsu ja konteksti küsimused: Õpetatud Eesti Seltsi käsikirjakogu esitamine avastusliku andmebaasina = Issues of Access and Context of Archival Folklore Materials: Presenting the Manuscript Collection of the Learned Estonian Society in an Explorative Database“ (vt Leiminger 2020a).

ja eelneval uurimistööl raamatukogunduse ja infoteaduse alal, millega seostusid veel arhiiviuuringud, digihumanitaaria ja muidugi ka arvutiteadus. Arhiivinduse ja kultuuripärandi erialadel on ka omad meetodid ja kogemuste kirjeldused (vt Harvilahti jt 2018, Hooland ja Verborgh 2014, Ruthven ja Chowdhury 2015).

Oma olemuselt tähendab andmebaasi koostamine selle registreerimist, kuidas objektid ehk arhiivimaterjalid saaksid vastavate, nii iga ühikut kui ka kogu kollektiooni puudutavate metaandmete abil arvutiga otsitavaks. Andmebaasi struktuuri jäädvustav andmemudel salvestab ühikuid ja kogusid kirjeldavaid metaandmeid vastavalt skeemidele, mis annavad igale kirjelduselemendile semantilise tähenduse. Nii tekib struktuur, millele toetudes saab üles ehitada sellise andmebaasi, mis võimaldab andmete lisamist, muutmist, kustutamist ja otsimist läbi erinevate juurdepääsupunktide.

Seth van Hoolandi ja Ruben Verborghi (2014, 11–52) sõnul vormivad metaandmete struktuuri neli eri tüüpi mudelit: tabeliformaadid, relatsioonandmebaasid (ingl k *relational databases*), metamärgistuskeeled ja ressursikirjeldusraamistik (RDF). Enamikule uurijaist on tõenäoliselt kõige tuttavamateks andmemudeliteks mitmesugused tabelid. Nende abil on võimalik metaandmete intuitiivne käitlemine tulpade ja ridadena tuttavates programmides, nagu näiteks Microsoft Exceli tabelid. Relatsioonandmebaasid on standardmudeliks komplekssete andmehulkade haldamisel, kus andmed sorteeritakse üksustesse, mida kirjeldatakse tunnuste järgi ja mis suhtlevad üksteisega identifitseerimistunnuse (ID-võtme) abil. Selle andmemudeli eeliseks on, et ta võimaldab äärmiselt kontrollitud andmesisestusprotsessi, mis väldib inimlike vigade teket ja dubleerimist. Kuid selle keerukas individuaalne struktuur, mida serialiseeritakse ainult binaarse koodiga, teeb andmehulkade jagamise ja ülekandmise äärmiselt raskeks. Metamärgistuskeeled nagu eXtensible Markup Language (XML) ja Javascript Object Notation (JSON) pakuvad väga paindlikku ja portatiivset hierarhilisel süsteemil põhinevat struktuuri. Andmekeskse lähenemise kõrval kasutatakse ka narratiivikeskset lähenemist, nagu näiteks Text Encoding Initiative (TEI), et lisada struktuuri muidu struktureerimata tekstidokumentidele. Viimane andmemudel RDF kasutab „kolmikuid“ (ingl k *triples*). „Kolmikud“ on kolmest iseseisvast üksusest koosnevad kogumid, mis koodifitseerivad semantiliste andmete kohta käiva väite subjekt-predikaat-objekt-väljenditena (nt „Bob on 35“ või „Bob tunneb Johni“). See ei salvesta mitte ainult metaandmeid, vaid ka nende vahelist sisemist semantilist seost. RDF on alles kujunemisjärgus paljulubav ala, mis pole nii laialt levinud kui relatsioonandmebaasid ja metamärgistuskeeled.

Leidub mitut sorti avatud juurdepääsuga tarkvara, mille abil on võimalik luua kasutajaliidesega avastuslikku andmebaasi (ingl k *explorative database*). Pärast kõikide nende tugevate ja nõrkade külgede esialgset uurimist otsustas Larissa Leimin-

ger, et käesolevas projektis kasutab ta tarkvara Omeka, mis on spetsiaalselt mälu-asutuste jaoks loodud ja avatud lähtekoodiga. Selle eesmärgiks on muuta kogud hõlpsasti ja kasutajasõbralikult digitaalselt juurdepääsetavaks. Omeka tarkvara töötati välja ja lasti käiku George Mansoni Ülikoolis (USAs) Roy Rosenzweigi Ajaloo ja Uue Meedia Keskuses (Roy Rosenzweig Center for History and New Media) 2008. aastal. Sellest ajast saadik on ka paljud teised asutused sellesse projekti oma panuse andnud. Praegu pakub Omeka andmebaaside loomiseks kolme võimalust. (1) Relatsioonandmebaasi mudeli jaoks loodud Omeka Classic esindab Omeka algset ideed, (2) Omeka.net pakub võrreldes Omeka Classic'uga rohkem valikuid ilma vajaduseta omaette serveri järele. Seega sobib see eriti hästi väiksematele asutustele või ühingu-tele, kus pole rahalisi võimalusi ega tehnoloogilist taristut omaenda veebilehe majutamiseks ja ülalpidamiseks. (3) Võrgustike administreerimise hõlbustamiseks lisati 2012. aastal Omeka S, mis on eriti sobiv suurtele asutustele. Siin on ka rohkem mõeldud seostele semantilise veebiga ja kasutatakse RDFi. (Omeka-Project, dat.-ta.)

ÕESI käsikirjade projekti jaoks loodi „Omeka.net“ kasutajakonto, mis võimaldas Omeka funktsioone katsetada. Pärast projekti majutamist ühte Eesti Kirjandusmuuseumi serveritest osutus võimalikuks üleminek Omeka.net'ilt Omeka Classic'ule. Omeka S'i võimalusi ei uuritud peamiselt sellepärast, et autoril polnud kogemusi RDFiga töötamiseks.

Omeka Classic'ut kasutaja seisukohalt uurides näeme, et see toetab DCMIid (Dublin Core Metadata Initiative). DCMI on laialdaselt kasutatav standardiseerimisskeem, mis pakub metaandmete elementidele nimetusi ja kirjeldusi. Need on piisavalt üldised, et neid saaks kasutada nii paljude digitaalsete objektide juures kui võimalik, kuid samas ka piisavalt paindlikud, et sobida heterogeensete materjalide omaduste kirjeldamiseks. Omeka Classicu kasutuselevõtmine muudab metaandmete semantilise tähenduse mitme institutsiooni vahel jagatavamaks ja koostalitlusvõimelisemaks (DCMI, dat.-ta; vt ka Hooland ja Verborgh 2014; Sugimoto jt 2015). Kõik ÕESI metaandmed kohandati ehk „kaardistati“, kus vähegi võimalik, DCMIi järgi. Ajaloolise tulemekataloogi käsikirjaliste andmete transformeerimise protsessi Omeka andmebaasi tarbeks CSV-failideks kirjeldatakse Larissa Leimingeri magistritöös (Leiminger 2020a, 25).

ÕESI andmebaasi looma hakates otsustati rajada see Microsoft Exceli järgi tabeldatud andmemudelile. Niiviisi oli võimalik tabeli tulpasid paindlikult lisada ja eemaldada, see oli ka tuttav ja lihtne viis andmetega tegelemiseks. Algsed iseseisvad üksused ja atribuudid konverteeriti tabeliteks ja tulpadeks:

- 1) ühiku asukoht praegustes arhiivides;
- 2) ühiku asukoht tulemekataloogis;
- 3) tulemekataloogist võetud sisukirjeldus iga ühiku tasandil;

- 4) täiendkirjed ühiku tasandil;
- 5) füüsilistelt objektidelt võetud täiendkirjed;
- 6) füüsilistelt objektidelt võetud sisukirjed üksikobjekti tasandil;
- 7) täiendkirjed üksikobjekti tasandil (Leiminger 2020a, 54).

Lisaks moodustati eraldi „Isikute tabel“ täiendavate metaandmetega (objekti või ühiku) kogujate kohta ja seati sisse automatiseeritud viitamine põhitabelis, kasutades koguja IDd. Nii oli võimalik koguda infot isikute kohta ilma, et neid andmeid oleks pidanud kordama iga kord, kui sama isik seostati mingi ühikuga.

Et saada rohkem ühtlustatud originaalandmeid, otsustati selle asemel, et tegelda EKLas ja ERAs säilitatavate üksikute säilitusühikutega, töötada ajaloolisest ÕESI käsikirjade tulmekataloogist saadud metaandmetega. Metaandmete võtmisel otse tulmekataloogist olid oma praktilised eelised, kuid sellesse tuleb ka kriitiliselt suhtuda, sest kataloog sisaldab selle kirjutamise aegset spetsiifilisest kontekstist lähtuvat infot.¹⁰ Kõik raamatukoguhoidjad ei töötanud ühtemoodi: iga muutus käsikirjalises tekstis võis muuta ka esitatud andmete struktuuri ja ulatust. Samuti ei tarvitsenud jaotamine ainult eesti ja mitte-eesti materjalideks, nagu ka kronoloogiline sissetulekujärjekord olla kõige mugavam meetod materjalidega töötamiseks. Sellest hoolimata on tulmekataloog mõlema arhiivi materjalide üksteisega seostamisel ühiseks nimetajaks, millest sai andmebaasi loomiseks kõige loogilisem ja praktilisem alguspunkt (Leiminger 2020a, 23).

Peamine probleem KIVIKese ja teiste samalaadsete andmebaaside juures on see, et õigete otsingusõnade leidmiseks ja nendega seotud andmete kättesaamiseks tuleb täpselt teada, mida otsida. Juhul, kui pealkiri või autor on teada, on ka otsing üsna lihtne. Kuid juhul, kui materjalide seas on midagi, mille täpset pealkirja või nime teavad ainult vähesed, on asi väga keeruline. Seetõttu oli tähtis, et loodav otsinguvahend poleks mõeldud ainult täpseks otsinguks, vaid võimaldaks ka vaba avastamisrõõmu.

Tulemused

Praegu sisaldab veebilehekülj „Sammlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft“ („Õpetatud Eesti Seltsi kogud“; Leiminger 2020b) 931 objekti (717 käsikirja-ühikut ja 214 isikut), mida on võimalik uurida kahe kohandatava otsinguakna kaudu. Loomulikult on vajalik, et elemente saaks vahetult otsida, kuid tähtis on ka selline otsingute kuvamise süsteem, mis võimaldab vaadelda andmeid eri aspektidest. Seda

10 Selle hulgas võivad olla formaadi või lehekülgede kirjeldamise vananenud tavad. Kuid seda võib ka märgata eksitavates ühikute pealkirjades või kui näiteks on antud ainult autori perekonnanimi, mida tänapäeval pole enam võimalik seostada üheainsa konkreetse isikuga.

oli võimalik teha AvantSearch'i lisandprogrammiga (Soules, dat.ta). Selle täiendusega loodi kaks kohandatud tabelit, millest üks pakkus paremat arusaamist tulmekatalogis leiduvate materjalide struktuurist ja teine keskendus rohkem materjalide praegustele asupaikadele. Kui keegi tunneb huvi materjalide vastu, mida ÕES hankis oma varasematel tegevusaastatel, saab ta varem hangitud materjale otsides valida tulmekataloogi otsinguakna („Acquisition-Catalogue“) ja sorteerida tulemusi allika („Quelle“) järgi. Kui aga tunda huvi arhiivides tõenäoliselt juba digiteeritud materjalide vastu, võib valida „praeguse asukoha“ („Aktueller Standort“) ja näha, millised ühikud on KIVIKesse lingitud.

931 items found Modify Search

Q No search filters

Acquisitions-Catalog Layout Sorted by Source 1 von 19 >

QUELLE	TITEL	URHEBER	FORMAT	THEMA
1.AC.R.	Über die estnischen Aufsätze im Lindforschen Kalender. Reval. 1838.	Knüpfler, Georg Magnus	handschr. Orig. 2 1/2 B.	Literatur Sprache, Estnisch Literatur, Kalender
2.AC.R.	Nachrichten die ehemalige Universitäten in Livland, nämlich Dorpat u. in Pernau. Nach einer Handschrift dortschen Bürgermeisters Klein. 1822. Ferner 1858.	Fernri, C.	120 S. 4 ^t .	Geschichte Geschichte, Schulwesen
3.AC.R.	Chronologische Tabellen zur livländischen Geschichte. Heft c. d. e. f. g. h. j. k. von 1568 bis 1758.	Körber, Eduard Philipp	Fol.	Geschichte
4.AC.R.	Sammlung der Gesetze. P. II. S. 1237. Chronologisch geordnete Aufzählung der bisher stattgehabten hochobrigkeitlichen Anordnungen betreffend die Taxation der Bauerländerereien in Livland.	Buddenbrock, Gustav Johann von	Cop. 4S. Fol.	Geschichte Geschichte, Recht Organisatorisches, Kataloge
5.AC.R.	Analyse einer im Jämmschen Kirchssteiel gefundenen Kette. Ant. N° 452. Aus. Von Messing [?] 153.	Schmidt, Carl Ernst Heinrich	1S. 8 ^t .	Landeskunde Landeskunde, Altertümer
6.AC.R.	Mein Streit mit Nölkens und Lihart. (1845?)	Fahlmann, Friedrich Robert	16S. 4 ^t . Orig.	Organisatorisches
7.AC.R.	Supplemente zur Prediger Matrikula Series der Prediger an der Jacobi Kirche zu Pia auf Oesel. B. Verzeichnis der Prediger, die in der Fellinschen Landgerichts[rosen] vorkommen. C. Verzeichnis der Probste in Livland. D. Prediger an der Jacobi Kirche in Riga. C. Abget[schels] Verzeichnis der [Cressgide].	Körber, Eduard Philipp	4S. 4 ^t . 4S. Fol. 8S. fol. 6S. Fol. 10S. Fol.	Geschichte Geschichte, Religion Geschichte, Chroniken

Joonis 2.
Otsinguaken
„Tulmekat-
aloo“, sorteerit-
tud „Allika“
järgi.

931 items found Modify Search

Q No search filters

Aktueller Standort Layout Sorted by Source 1 von 19 >

QUELLE	TITEL	BEZIEHUNG	VERLEGER	THEMA	URL
1.AC.R.	Über die estnischen Aufsätze im Lindforschen Kalender. Reval. 1838.	MA 171.26	EKLA Fond 192	Literatur Sprache, Estnisch Literatur, Kalender	https://kivike.kirmus.ee/EKLA-18233-50388-32181
2.AC.R.	Nachrichten die ehemalige Universitäten in Livland, nämlich Dorpat u. in Pernau. Nach einer Handschrift dortschen Bürgermeisters Klein. 1822. Ferner 1858.	MB 6.2	EKLA Fond 192	Geschichte Geschichte, Schulwesen	
3.AC.R.	Chronologische Tabellen zur livländischen Geschichte. Heft c. d. e. f. g. h. j. k. von 1568 bis 1758.	MB 1.14	EKLA Fond 192	Geschichte	https://kivike.kirmus.ee/EKLA-12075-52103-61376
4.AC.R.	Sammlung der Gesetze. P. II. S. 1237. Chronologisch geordnete Aufzählung der bisher stattgehabten hochobrigkeitlichen Anordnungen betreffend die Taxation der Bauerländerereien in Livland.	MB 6.12	EKLA Fond 192	Geschichte Geschichte, Recht Organisatorisches, Kataloge	
5.AC.R.	Analyse einer im Jämmschen Kirchssteiel gefundenen Kette. Ant. N° 452. Aus. Von Messing [?] 153.	MA 172.39	EKLA Fond 192	Landeskunde Landeskunde, Altertümer	http://kivike.kirmus.ee/EKLA-18238-55753-79736
6.AC.R.	Mein Streit mit Nölkens und Lihart. (1845?)	MA 170.13	EKLA Fond 192	Organisatorisches	http://kivike.kirmus.ee/EKLA-18218-47257-23012
7.AC.R.	Supplemente zur Prediger Matrikula Series der Prediger an der Jacobi Kirche zu Pia auf Oesel. B. Verzeichnis der Prediger, die in der Fellinschen Landgerichts[rosen] vorkommen. C. Verzeichnis der Probste in Livland. D. Prediger an der Jacobi Kirche in Riga. C. Abget[schels] Verzeichnis der [Cressgide].	MB 1.18	EKLA Fond 192	Geschichte Geschichte, Religion Geschichte, Chroniken	

Joonis 3.
Otsinguaken
„Praegune
asukoht“,
sorteerit-
tud „Allika“
järgi.

Märksõnasüsteem (sks k *Schlagwörter-System*; ingl k *tag word system*) lisati andmebaasi täiendava uurimisvõimalusena. Selle eeskujuks on kontrollitud sõnastike, tesauruste ja teiste märksõnaliste klassifitseerimissüsteemide kasutamine raamatukogudes ja arhiivides (vt Hooland ja Verborgh 2014, Ryan ja Mac Cárthaigh 2018, Shiri 2015). Käesolevas projektis oli aga võimalik neid ideid uurida ainult kitsas ulatuses. Moodustati väike kontrollitud sõnastik, mis põhines ÕESI algses põhikirjas mainitud uurimishuvidel ja sisaldas kategooriaid nagu *ajalugu*, *Volkskunde* (rahvaluule), *keel*, *kirjandus* ja *Landeskunde* (piirkondlikud uuringud), samuti organisatsioonilisi aspekte.¹¹

Märksõnastamise ajal määrati iga ühik oma kategooriasse, et nad oleksid leitavad ka üldise huvi korral selle kategooria vastu. Lisaks loodi veel alamkategooriad, mis põhinesid rohkem kui kolmes ühikus ilmnunud ühistel teemadel. Kahjuks polnud alati ainult pealkirja järgi selge, milline kategooria oleks kõige sobivam. Märksõnasüsteemi tuleb seetõttu vaadelda kui prototüüpi, mis näitab, kuidas saab kasutada kirjeldatava materjaliga otseselt seotud kategooriate süsteemi ja mida oleks kindlasti võimalik ka laiendada lisades sellele teistelt erialadelt pärit uurijate kogemusi.

Nende ühikute masinloetavuse parandamisel oleks abiks, kui märksõnad võetaks juba olemasolevatest kontrollitud sõnastikest või märksõnastikest. Sellise märksõnasüsteemi ja erisuguste kuvamisvõimalustega saab kasutaja järele proovida mitmeid mooduseid ÕESI käsikirjade uurimiseks. Ükskõik, kas kasutaja on huvitatud ainult sõnaraamatutest või isikutest ja sellest, mida nad on loonud, võimaldab see projekt kasutajatel kohandada otsinguid oma vajadustele kõige sobivamaks.

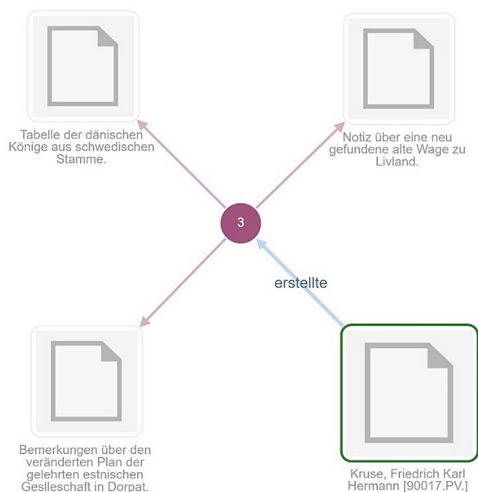
Need 717 käsikirjalist ühikut on täielikult lingitud, läbi metaandmete elementide „looja“ (sks k *Urheber*; ingl k *creator*) ja „panustaja“ (sks k *Mitarbeiter*; ingl k *contributor*), 214 isikuga „isikute registris“ (sks k *Personenverzeichnis*; ingl k *Persons Register*). Viimane täiendav kogu annab infot isiku seostest ÕESiga, samuti ka täiendavat bibliograafilist infot linkide kaudu välistele biograafilistele allikatele, nagu „Baltisches Biographisches Lexikon Digital“ (BBLD) või „Gemeinsame Normdatei der Deutschen Nationalen Bibliothek“ (GND). Lingid nendele teatmeteostele annavad näiteks Wikipedia kasutamise asemel eelise, pakkudes Uniform Resource Identifier’eid (URI) kindlate isikute ühtseks ja üldiseks identifitseerimiseks. See parandab ka metaandmete masinloetavust.

11 Inglis- ja saksakeelse tabeli nende kategooriatega võib leida Larissa Leimingeri magistritöö lisast 6 (vt Leiminger 2020a, 49).

Titel	Kruse, Friedrich Karl Hermann
Quelle	90017.PV
Mitglied der GEG	Ja
Mitglied seit	1838
Position innerhalb der GEG	Stifter, Ehrenmitglied
Berufsbeschreibung	Professor in Leipzig.
Verweis	https://bbld.de/0000000108639472

Joonis 4. Näide isiku metaandmetest OMEKAs.

Säilitusühikute ja isikute ühendamiseks kaaluti kasutada lisandprogrammi „ühikute seosed“ (ingl k *Item Relations*), kuid selle konfigureerimine siinse projekti tarbeks oleks võtnud liiga palju aega ja kasutajakuva poleks olnud ideaalne. Lisandprogramm „AvantRelations“ (Soules, dat. -ta) aga seab automaatselt sisse täieliku suhte mingi ühiku metaandmete elemendi ja teise ühiku „Pealkirja“ (sks k *Titel*, ingl k *Title*) elemendi vahel, kui neil on täpselt sama sisu (Leiminger 2020a, 65). See lisandprogramm näitab ka täpseid ja keerulisemaid suhteid, mida võiks olla huvitav uurida, kui rohkem ÕESI kogusid lisataks andmebaasi. Nende suhete kuva (joonis 5) oleks eri materjalihulkade ja nendevaheliste suhete puhul veegi muljetavaldavam.

Joonis 5. Isiku ja ühiku suhte näidise kuva.

Kuigi kõik need võimalused loodi sooviga saada kasutajasõbralik ja kergesti ligipääsetav andmebaas, on siin veel mõned tehnilised probleemid, mida ei saanud lahendada nende piiratud ressursidega, mida võimaldas magistritöö. Sellest hoolimata pakub andmebaas täiendava kihi saksakeelset infot lisaks sellele, mida pakuvad Eesti arhiivid. Andmebaas sisaldab ka metaandmeid, mis pole praegu KIVIKese kaudu kättesaadavad, ja annab võimaluse läheneda nendele metaandmetele uue nurga alt. Andmebaasi ülesehitus loodi samuti, arvestades võimalust seda tulevikus laiendada. Sellisena suudab andmebaas säilitada ja ühendada ÕESI materjale nii Eesti Kirjandusmuuseumis kui ka teistes Eesti mäluasutustes.

Õpetatud Eesti Seltsi materjalide uurimise edasiseks hõlbustamiseks pakub veebilehekülg lisaks otsingurežiimidele ka ÕESI, tema kogude ja teisese kirjanduse lühikest ajalugu lehekülgedel „Selts“ („Die Gesellschaft“) ja „Kogud“ („Die Sammlun-

gen“). Järgimaks läbipaistvuse põhimõtet ja peegeldamaks uurimusse kaasatud arhiivitöö meetodeid, pakutakse leheküljel „Das Projekt“ infot ka selle projekti ulatuse, kavatsuste ja puudujääkide kohta. Lehekülg „F&A“ selgitab mõningaid veebilehekülje funktsioone ja pakub üksikasju sellest, kuidas arhiivimaterjale saab kätte digitaalselt või ka isiklikult kohale tulles. See osa lisati kavatsusega vähendada (välismaiste) uurijate kõhklusid, kes ei tunne Eesti arhiivikasutamise kombeid. Lehekülg „Meeskond“ („Team“) tutvustab projektiga tegelenud inimesi, nende rolli ja hariduslikku tausta, samuti ka projektis osalevate asutuste kontaktandmeid.

Lõppsõna

ÕESI käsikirjade kogu on jaotatud kahe Eesti Kirjandusmuuseumi arhiivi vahel, kus kasutatakse erisuguseid arhiivitöö meetodeid ja viitesüsteeme, mistõttu on kogu kasutajatele üsna raskesti juurdepääsetav. Enne projekti „Sammlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft“ – mugava kasutajaliidesega andmebaasi – oli see kogu praktiliselt kättesaamatu. Põhjuseks oli asjaolu, et Eesti Kirjandusmuuseumi infosüsteem KIVIKE ja koduleht kirmus.ee on valdavalt eesti keeles. Seetõttu oli ka ÕESI käsikirjade saksakeelne osa uurijate jaoks peaaegu peidus.

Uus relatsioonandmebaas loodi kahe arhiivi vahel jagunenud saksakeelsete käsikirjade kogu kättesaadavuse parandamiseks. Ühtlasi pakub andmebaas ka täiendavat infot kogude konteksti ja nende moodustamisega seotud isikute kohta. ÕESI kui ebaühtlase ajaloolise kogu jaoks loodud andmebaasi puhul oli äärmiselt tähtis, et see ei võimaldaks pelgalt otsida, vaid ka avastada, sest pole tõenäoline, et uurijad teaksid enne arhiiviga tegelema hakkamist selles leiduvate materjalide täpseid pealkirju, autoreid või väljaandmisaegu.

Uue inforessursina võiks see veebileht ja andmebaas ärgitada ja võimaldada uusi uurimisküsimusi, näiteks ÕESI materjalide sisu kohta, mida on nüüd võimalik palju paremini analüüsida, sest materjalid on nähtavaks muudetud. Seltsi tavade, kavatsuste ja ajaloo uurimine võib pakkuda arusaama sellest, kuidas tollased arusaamad ja toimimisviisid mõjutasid seltsi produtseeritud materjale, kuidas seltsi liikmed omavahel suhtlesid ja kuidas see mõjutas nende ühise identiteedi tajumist ja säilimist. Neid seltsisiseseid tegevusi võib võrrelda ka väliste faktoritega. Näiteks, kuidas ÕESis toimunud muutused on seotud Eesti teiste teaduslike seltsidega ja üldisemalt ka Euroopa teiste saksakeelsete aladega. ÕESI baltisaksa ja eesti päritolu liikmete omavahelisi pingeid, koostööd ja läbirääkimisi võib võrrelda ja vastandada samade nähtustega teistel elualadel ajal, mil Eesti elanikkonnas toimusid suured sotsiaalsed ja poliitilised muutused. Sel kombel võivad ÕESI kogud ja nende uurimine anda oma panuse Eesti ajaloo klassikaliste narratiivsete šabloonide täpsemale mõistmisele.

Projekti „Sammlungen der Gelehrten Estnische Gesellschaft“ võib vaadelda kui näidet, kuidas füüsilisi ja rahalisi raskusi on võimalik ületada, toetades väljastpoolt mäluasutust tuleva noore uurija algatust. Eesti arhiivide püüdes parandada digitaalselt ja füüsilist juurdepääsu oma võõrkeelsetele kogudele on võtmelemendiks kommunikatsioon. See algab teadaandmisest, millised materjalid on olemas, kus need asuvad ja ideaalis, kuidas need on omavahel seotud; ning jätkub arhiivide ees seisvate ülesannete ja väljakutsete avalikustamise ja protsesside nähtavale toomisega.

Tõlkinud Marika Liivamägi

Lisa

DCMI (Extended)	Element (German)	Description	
Title	Titel	Title taken from the Acquisition-Catalogue (AC).	Data taken from the Acquisition-Catalogue.
Creator	Urheber	Author/Creator taken from the AC (if known) otherwise „Unbekannt“ (Unknown) is given. If the name given in the AC is identified, the full name is added. Last Name, First Name(s) i.e.: Schultz-Bertram, Georg Julius von (if unclear names are put in []).	
Source	Quelle	The AC-Number (1.AC.R./ 1.AC.E.): R = Rest; E = Estonian. The number needs to be in front so it can be sorted numerical and not alphabetical.	
Date Created	Erstellungsdatum	Date (YYYY-MM-DD) when the document was created (if known). Especially used in the case of letters or reports.	
Date	Datum	Time (YYYY; ca YYYY) when the document has entered the LES (noted in the AC for entries after ca. 1878).	
Contributor	Mitarbeiter	Persons, who have contributed to the document: translator, created copy, from the bequest of. (Name structure see Creator.)	
Format	Format	Information about format and size taken from the AC.	
Temporal Coverage	Zeitlicher Umfang	Time, which is covered within the content of the document (if known from the title).	
Spatial Coverage	Räumlicher Umfang	Places, which are covered in the content of the document (if known from the title). Written as given in the Title in German.	
Table of Contents	Inhaltsverzeichnis	Piece level descriptions for items from ERA: Piece title (Language Page Numbers). Note: Deutsch, Estnisch --> Parallel text; Deutsch (Estnisch) --> Mostly German with words and phrases in Estonian. This information is put together from the scans provided in Kivike.	Additions by the author.
Description	Beschreibung	Clarification of Contributors roles; Information about relations to other materials; Information about the acquisition; Publications of this material (if noted in AC).	
Subject	Thema	Currently, general topic this material can be associated with taken from a controlled vocabulary of topics related to the statute of the LES. (Simple Vocab Plugin).	
	Schlagwörter	General topic this material can be associated with taken from a controlled vocabulary of topics related to the statute of the LES.	

Publisher	Verleger	In which archive this material is located: EKLA Fond 192 or ERA ÕES.	Data taken from the archives.
Relation	Beziehung	Current reference number from EKLA or ERA i.e. M.A.170.27 or S.K.519.	
Identifier	Identifikator	Identification code (URI) taken from Kivike (if available).	
Alternative Title	Alternativtitel	Title given in Kivike if different from the one in the AC.	
	URL	Link to Kivike (if available) generated through the identification code. (https://kivike.kirmus.ee/PID)	
Has Part	Bestandteile	In case several AC-Numbers are put under one EKLA-Number or one AC-Number is separated into several EKLA-numbers, here the other connected numbers are listed.	Relations to other materials.
Is Part of	Bestandteil von	In the above described cases, the overarching number connecting several materials is mentioned here.	
Has Version	Version	In case of ERA Copies --> Here the reference number of EKLA is given.	
Is Version of	Version von	In case of ERA Copies --> Here the reference number of ERA is given.	

Allikad

Anttonen, Pertti J. 2005. *Tradition through Modernity: Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship*. Studia Fennica Folkloristica 15. Helsinki: Finnish Literature Society.

Assmann, Aleida. 2011. *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*. New York: Cambridge University Press.

Bauman, Richard ja Charles L. Briggs. 1990. „Poetics and Performance as Critical Perspectives on Language and Social Life.” – *Annual Review of Anthropology* 19 (1): 59–88. <https://doi.org/10.1146/annurev.an.19.100190.000423>.

Bendix, Regina F. 2015. „Archived and Archival Culture: Ethnographic Reflections on Archival Habits.” – *Storia della storiografia: rivista internazionale* 68 (2): 143–64.

Carter, Rodney G. S. 2006. „Of Things Said and Unsaid: Power, Archival Silences, and Power in Silence.” – *Archivaria*, nr 61. *Special Section on Archives, Space and Power*, 215–33.

DCMI. dat-ta. „About DCMI.” – *The Dublin Core™ Metadata Initiative* (veebileht). Vaadatud: 15. juuli 2020. <http://dublincore.org/about/>.

Hackmann, Jörg. 2005. „Von Der ‘Gelehrten Estnischen Gesellschaft’ Zu ‘Õpetatud Eesti Selts’: Verein Und Nation in Estland.” – *Ostseeprovinzen, Baltische Staaten Und Das Nationale: Festschrift Für Gehrt von Pistohlkors Zum 70. Geburtstag*. Schriften Der Baltischen Historischen Kommission 14, 185–212. Münster: LIT.

Hamilton, Carolyn, Verne Harris ja Graeme Reid. 2002. „Introduction.” – *Refiguring the Archive*, toimetanud Carolyn Hamilton, Verne Harris, Michèle Pickover, Graeme Reid, Razia Saleh ja Jane Taylor, 7–18. Dordrecht; Boston: Springer Netherlands.

Harvilahti, Lauri, Audun Kjus, Clíona O'Carrol, Marleen Metslaid, Liina Saarlo ja Ave Goršič, toim. 2018. *Visions and Traditions: Knowledge Production and Tradition Archives*. FF Communications 315. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.

Hedstrom, Margaret. 2002. „Archives, Memory, and Interfaces with the Past.“ – *Archival Science* 2 (1–2): 21–43. <https://doi.org/10.1007/BF02435629>.

Hinrikus, Rutt. 2004. „Kogumistöö vaateveerult ehk meelisklusi registriraamatut lehitsedes.“ – *Mnemosyne Teenistuses. Kogumik Eesti Kultuuriloolise Arhiivi 75. aastapäevaks*. EKLA töid kirjandusest ja kultuuriloost 2, toimetanud Piret Noorhani ja Tiina Saluvere, 39–62. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Hollo, Maarja. 2016. *Romantiline subjekt, mälu ja trauma Bernard Kangro sõjajärgses loomingus*. Dissertationes litterarum et contemplationis comparativae Universitatis Tartuensis 14. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Hooland, Seth van ja Ruben Verborgh. 2014. *Linked Data for Libraries, Archives and Museums: How to Clean, Link and Publish Your Metadata*. London: Facet Publishing.

Kiudsoo, Mauri. 2006. „The Formation of the Numismatic Collection of the Institute of History.“ – *Archaeological Research in Estonia, 1865–2005*. Estonian Archaeology 1, 239–45. Tartu: Tartu University Press.

KIVIKE (veebileht). Eesti Kirjandusmuuseum. Vaadatud: 10. detsember 2020. https://kivike.kirmus.ee/index.php?xid=+&dok_id=27&module=233&op=.

Klöker, Martin. 2015. „Die Arbeiten der Nationalen Retrospektiven Bibliografien in Estland und Lettland: Einige Anmerkungen aus Anlass des Erscheinens des „Gesamtkatalogs der Fremdsprachigen Altdrucke Lettlands 1588–1830.“.“ – *Forschungen Zur Baltischen Geschichte*, nr 10, 278–295.

Kulasalu, Kaisa. 2015. „Estonian Folklore, Cultural History and Literature in a Digital Form: The File Repository and Archival Information System Kivike.“ – *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, nr 60, 141. <https://www.folklore.ee/folklore/vol60/n04.pdf>.

Kultuuripärandi digiteerimine 2018–2023. Tegevuskava. 2018. Kultuuriministeerium. https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/kultuuriparandi_digiteerimine_2018-2023_tegevuskava_1.pdf.

Laak, Marin. 2014. „Kultuuripärand ja digipööre. Kasutaja vaatepunkt.“ – *Kirjanduspärand kultuuriloos. Artikleid ja uurimusi 2008–2014 Eesti Kultuuriloolise Arhiivi 85. aastapäevaks*. EKLA Töid kirjandusest ja kultuuriloost 7, 269–295. Tartu: EKM Teaduskirjastus.

Laak, Marin, Pille Pruulmann-Vengerfeldt, Pille Runnel ja Piret Viires, toim. 2013. *The Digital Turn. User's Practices and Cultural Transformations*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.

Laanes, Eneken. 2009. *Lepitamatud dialoogid. Subjekt ja mälu nõukogudejärgses eesti romaanis*. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus.

Lane, Victoria ja Jennie Hill. 2010. „Where Do We Come from? What Are We? Where Are We Going? Situating the Archive and Archivists.“ – *The Future of Archives and Recordkeeping*, toimetanud Jennie Hill, 7–26. Facet. <https://doi.org/10.29085/9781856048675.002>.

Leiminger, Larissa. 2020a. „Issues of Access and Context of Archival Folklore Materials: Presenting the Manuscript Collection of the Learned Estonian Society in an Explorative Database.“ Magistritöö. Juhendanud Aija Sakova ja Ergo-Hart Västriik. Tartu Ülikool, filosoofiateaduskond, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/69928>.

———. 2020b. *Sammlungen Der Gelehrten Estnischen Gesellschaft* (veebileht). <https://galerii.kirmus.ee/GEG/>.

LARISSA LEIMINGER, AIJA SAKOVA

Liibek, Tõnis. 2010. „Tartu fotograafid ja Õpetatud Eesti Seltsi muuseumi fotokogu 19. sajandil.“ – *Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat = The Yearbook of Learned Estonian Society*, 222–241. Tartu: Õpetatud Eesti Selts.

Loorits, Oskar. 1930. „Die Bisherigen Errungenschaften Der Estnischen Sprachwissenschaft Und Volkskunde.“ – *Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat = Sitzungsberichte Der Gelehrten Estnischen Gesellschaft Zu Dorpat 1928*, 45–66. Tartu: K. Mattiesen.

Moss, Michael. 2018. „Memory Institutions, The Archive and Digital Disruption?“ – *Digital Memory Studies: Media Past in Transition*, toimetanud Andrew Hoskins, 253–279. New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Noorhani, Piret ja Tiina Saluvere, toim. 2004. *Mnemosyne teenistuses. Kogumik Eesti Kultuuriloolise Arhiivi 75. aastapäevaks*. EKLA töid kirjandusest ja kultuuriloost 2. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

O’Carrol, Clóna. 2018. „Tradition Archives as Memory Institutions in the Past and in the Future: Foreword.“ – *Visions and Traditions: Knowledge Production and Tradition Archives*. FF Communications, toimetanud Lauri Harvilahti, 12–23. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.

Omeka. dat-ta. „Project.“ – *Omeka* (veebileht). Roy Rosenzweig Center for History and New Media. Vaadatud: 10. detsember 2020. <https://omeka.org/about/project/>.

Pruulmann-Vengerfeldt, Pille ja Agnes Aljas. 2011. „Digital Cultural Heritage – Challenging Museums, Archives and Users.“ – *Jornal of Ethnology and Folkloristics* 3 (1): 109–127.

Ruthven, Ian ja Gobinda G. Chowdhury, toim. 2015. *Cultural Heritage Information: Access and Management*. IResearch Series. London: Facet Publishing.

Ryan, Catherine ja Críostóir Mac Cárthaigh. 2018. „Legacy Folklore Collections and the Use of Thesauri.“ – *Visions and Traditions: Knowledge Production and Tradition Archives*. FF Communications 315, toimetanud Lauri Harvilahti. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, Academia Scientiarum Fennica.

Sakova-Merivee, Aija. 2014. „Eesti Retrospektiivne Rahvusbibliograafia – kellele ja miks?“ – *Keel ja Kirjandus* 57 (11): 862–866.

Sakova, Aija ja Maarja Kaaristo. 2020. „Mõttestades minevikku, mäletamist ja mälu. Järelsõna.“ – Aleida Assmann, *Mineviku pikk vari. Mäletamiskultuur ja ajaloolispoliitika*, tõlkinud Mari Tarvas. Tallinna Ülikooli Kirjastus [ilmumas].

Shiri, Ali. 2015. „Semantic Access and Exploration in Cultural Heritage Libraries.“ – *Cultural Heritage Information: Access and Management*, toimetanud Ian Ruthven ja Gobinda G. Chowdhury, 177–196. IResearch Series. London: Facet Publishing.

SIEF Working Group on Archives. n.d. „About Us.“ – *Tradition Archives* (veebileht). SIEF Working Group on Archives. Vaadatud: 10. detsember 2020. <http://www.traditionarchives.org/about-us/>.

Soules, George. dat-ta. „Omeka Classic – AvantRelationships.“ – *Omeka* (veebileht). Roy Rosenzweig Center for History and New Media. Vaadatud: 10. detsember 2020. <https://omeka.org/classic/plugins/AvantRelationships/>.

Stainforth, Elizabeth. 2016. „From Museum to Memory Institution: the Politics of European Culture Online.“ – *Museum and Society* 14 (2): 323–337. <https://doi.org/10.29311/mas.v14i2.646>.

Sugimoto, Shigeo, Mitsuharu Nagamori, Tetsuya Mihara ja Tsunagu Honma. 2015. „Metadata in Cultural Contexts – from Manga to Digital Archive in a Linked Open Data Environment.“ – *Cultural Heritage Information: Access and Management*. IResearch Series, toimetanud Ian Ruthven ja Gobinda G. Chowdhury, 89–112. London: Facet Publishing.

Taal, Kersti. 2006. „Õpetatud Eesti Selts: rahvaalgustuslikust seltsist teadusseltsiks kujunemine.” Magistritöö. Juhendanud Tiit Rosenberg. Tartu Ülikool, filosoofiateaduskond, ajaloo osakond. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/798>.

———. 2013. „Õpetatud Eesti Seltsi Muuseumi Asutamisest.” – *Eestimaa Provintsi muuseum ja muuseumitraditsiooni algus Eestis*. *Varia historica* 7, 10–25. Tallinn: Eesti Ajaloomuuseum.

———. 2018. *Õpetatud Eesti Seltsi Ajalugu*. Tõlkinud Olaf Mertelsmann. Tallinn: Argo.

Tamm, Marek. 2008. „History as Cultural Memory: Mnemohistory and the Construction of the Estonian Nation.” – *Journal of Baltic Studies* 39 (4): 499–516. <https://doi.org/10.1080/01629770802468865>.

———. 2013. „Ajalugu, mälu ja mäluajalugu: uutest suundadest kollektiivse mälu uuringutes.” – *Ajalooline Ajakiri* 1 (143): 111–134.

———. 2019. „Introduction: Juri Lotman’s Semiotic Theory of History and Cultural Memory.” – Juri Lotman. *Culture, memory and history. Essays in cultural semiotics*, toimetanud Marek Tamm, tõlkinud Brian James Baer, 1–26. Palgrave Macmillan.

Larissa Leiminger – (MA) on õppinud Augsburgi ülikoolis Euroopa kultuurilugu ja Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituudis folkloristikat ja pärandirakendusi. Tema magistritöö koosnes teoreetilisest osast „Folkloorse arhiiviainese juurdepääsu ja konteksti küsimused: Õpetatud Eesti Seltsi käsikirjakogu esitamine avastusliku andmebaasina” (<http://hdl.handle.net/10062/69928>) ja avastusliku andmebaasi „Sammlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft” loomisest (<https://galerii.kirmus.ee/GEG/>).

E-post: [larissa.leiminger\[at\]gmail.com](mailto:larissa.leiminger[at]gmail.com)

Aija Sakova – (PhD) on Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolise Arhiivi vanemteadur. Tema peamised uurimisvaldkonnad on mälu-uuringud, mäletamise poeetika, multikultuursus, kultuuriülekanne ja kultuuripärand. Ta on avaldanud viis raamatut, 2020. aastal ilmus „Mäletamise poeetika. Ene Mihkelsoni ja Christa Wolfi romaanid lähivaates” (Tartu Ülikooli Kirjastus).

E-post: [aija.sakova\[at\]kirmus.ee](mailto:aija.sakova[at]kirmus.ee)

S U M M A R Y

Issues of Access and Context of Archival Materials: Explorative Database of the Manuscript Collection of the Learned Estonian Society

Larissa Leiminger, Aija Sakova

Keywords: historic collection, cultural heritage, German-language manuscripts, memory institution, tradition archive, metadata, explorative database, user-experience

Access to archival sources is often determined by the cultural-historical context of the archive where it is preserved. The Estonian state funded archives' provenance is largely shaped by the Estonian Baltic-German colonial history, the earlier belonging of the Estonian territory to the Swedish Empire (1583–1721) and its later incorporation into the Russian Empire (1721–1917); as a result, archives contain very multi-layered and multi-language archival materials. This article is dedicated to the issues of access and context of German archival materials from the nineteenth century and the first half of the twentieth century in Estonian archives. It is based on the manuscript collection of the Learned Estonian Society (LES), located at two different archives of the Estonian Literary Museum: The Estonian Folklore Archives and the Estonian Cultural History Archives. The access to this collection is obstructed for non-Estonian speakers by a complex Estonian archival system.

However, without the public being able to interact with materials and re-evaluate and re-figure their contents (Hamilton, Harris, and Reid 2002, 7), the relevance of materials to be preserved in an archive diminishes. The questions of what, how, and when materials can be made accessible, especially through digitisation processes, are convoluted and carry a lot of weight. Every decision made in this regard by the custodians can reflect and perpetuate power dynamics in archives, favouring certain groups of materials and dismissing others. The article discusses how an archive's special role as a memory institution should influence these decisions about accessibility. Therefore, the relations between memory, history and institutions are reflected in the light of Aleida Assmann's and Juri Lotman's theories of memory.

The article also proposes the building of a new explorative database as one possible solution helping to overcome some of these issues connected to access and context. It thus presents the Master's Project by Larissa Leiminger (2020a) and the resulting website "Sammlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft" (accessible via <https://galerii.kirmus.ee/GEG/>) (2020b), which explored and implemented this solution. The database is constructed on the basis of the Omeka Classic software and displays metadata according to the Dublin Core Metadata Initiative (DCMI). It currently contains 931 objects, (717 manuscript items and 214 individuals), which can be explored via two different search options as well as by a tag word system and the implicit relations between items and creators. At the same time, it provides some additional information on the context of the collections and the persons connected with the shaping of these collections. A short history of the LES, its collections and secondary literature can be found on the pages "Die Gesellschaft" and "Die Sammlungen". To follow the principles of transparency and to reflect the archival practices involved, the website also holds information about the scope, intention, and shortcomings of this Project on the "Das Projekt" page. The "F&A" page further clarifies some of the website's functions and provides some details on how the archival materials can be accessed either digitally or in

person. As a newly established resource, the website and the incorporated database could pave the way to a multitude of different research questions.

Larissa Leiminger – (MA) has studied European Cultural History at the University of Augsburg and Folkloristics and Applied Heritage Studies at the University of Tartu, Institute of Cultural Research. Her Master's Project consisted of writing the theoretical part "Issues of Access and Context of Archival Folklore Materials: Presenting the Manuscript Collection of the Learned Estonian Society in an Explorative Database" (<http://hdl.handle.net/10062/69928>) and building the explorative database "Sammlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft" (<https://galerii.kirmus.ee/GEG/>).

E-mail: [larissa.leiminger\[at\]gmail.com](mailto:larissa.leiminger[at]gmail.com)

Aija Sakova – (PhD) is Senior Research Fellow at the Estonian Cultural History Archives of the Estonian Literary Museum. Her main research areas are memory studies, poetics of remembrance, multiculturalism, cultural transfer and cultural heritage. She has published five books, in 2020 her book "The Poetic of Remembrance. Ene Mihkelson's and Christa Wolf's novels in close perspective" (Tartu University Press)

E-mail: [aija.sakova\[at\]kirmus.ee](mailto:aija.sakova[at]kirmus.ee)